

12-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ. СОТ ӨНДІРІСІ, 1-БӨЛІМ (1)

Сот юрисдикциясының шегінде және
юрисдикциясынан тыс процеске
қызмет көрсету

Қазақстанның азаматтық іс жүргізу құқығында клиенттерге сот қызметін көрсету немесе сотпен көрсетілетін қызметтер тұжырымдамасы жоқ. Қазақстан Республикасының заңнамасы туралы жалпы түрде айтатын болсақ, бізде мемлекеттік қызмет көрсету тұжырымдамасы бар, олардың көпшілігі ХҚКО арқылы қамтамасыз етіледі. Мемлекеттік қызмет көрсету аспектісінен, сот ұсынатын заң қызметтері туралы теориялық тұрғыдан айтуға болады. Алайда, бұл термин Қазақстан Республикасының ағымдағы іс жүргізу заңнамасында кең таралған жоқ.

Аталған институт Қазақстанның іс жүргізу заңнамасында соттық хабарландыру және шақыру институты деп аталады. ҚР АПК осы институтқа бөлек тарау арналған (11-тарау. «Соттың хабарлаулары мен шақырулары» - 127-133 баптар).

Осы дәріс аясында біз Англиядағы азаматтық процесс терминологиясының ерекшеліктеріне тоқталамыз.

1. ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУДІҢ МЕКЕН-ЖАЙЫН АНЫҚТАУ

Талап қоюшы аталған рәсімді жүргізу немесе жүргізбеу туралы өзінің ықыласын сотқа хабарламаған жағдайда немесе сотты қызмет көрсету рәсімінен босататын ережелер, тәжірибелік нұсқаулықтар немесе үкімдер бар болған жағдайда сот талапқа (талап қоюшымен көрсетілген мекен-жай бойынша) қызмет көрсетуді жүзеге асырады.

Сотпен қызмет көрсету мәселелері өте күрделі тақырып.

Қызмет көрсетудің бірнеше режимі бар.

Қызмет келісімге сәйкес немесе «келісімге байланысты» жүзеге асырылуы мүмкін.

Жауапкерге «Дербес қызмет көрсету». Бұл ережелер бөлек тұлғаларға «дербес қызмет көрсету», компаниялар немесе басқа корпорациялар, сондай-ақ әріптестік қатынастарға қатысты қолданылады.

АСЕ (6.5(3)) сәйкес сұраным нысаны жеке түрде беріледі:

- жеке тұлғаға;
- компанияға немесе басқа корпорацияға (олардың басқарушы қызметіндегі тұлғасына);
- серіктестікке (егер серіктестерге олардың фирмасы атынан талап қою арызы берілсе). Серіктестік атынан серіктеске әлде негізгі қызметі бойынша серіктестер бизнесін бақылап не басқарып отырған өкілге сұраным тапсырылады.

Жеке тұлғаға дербес қызмет көрсету юрисдикцияның кез келген жерінде, яғни Англия мен Уэльс шегінде жүргізілуі мүмкін.

АСЕ сұранымдарды (яғни, хабарландырулар мен шақыруларды) қайда жіберу керектігін немесе тиісті қызметті қамтамасыз ету үшін қай жерге «қалдыру» керек екендігін белгілейді:

1. Жеке тұлға болса: ол дағдылы тұрғылықты жері немесе соңғы тұрғылықты жері;
2. Бизнес атынан талап қою арызы берілген жеке тұлға болса: ол дағдылы тұрғылықты жері немесе соңғы белгілі болған тұрғылықты жері, негізгі және соңғы белгілі болған қызмет ету жері;
3. Серіктестіктің фирмалық атауына талап қою арызы берілген жеке тұлға болса: ол дағдылы тұрғылықты жері немесе соңғы белгілі болған тұрғылықты жері, әлде серіктестіктің негізгі және соңғы белгілі қызмет ету жері;
4. Жауапкершілігі шектеулі серіктестік болса: Серіктестіктің негізгі кеңсесі, талаппен шынайы байланысы бар юрисдикция шегіндегі серіктестіктің кез келген қызмет ету жері;
5. Англия мен Уэльсте тіркелген корпорация болса: Корпорацияның бас кеңсесі немесе талаппен шынайы байланысы бар юрисдикция шегіндегі корпорацияның кез келген қызмет ету жері;
6. Англия мен Уэльсте тіркелген компания болса: Компанияның бас кеңсесі; талаппен шынайы байланысы бар юрисдикция шегіндегі компанияның кез келген қызмет ету жері;
7. Кез келген басқа компания немесе корпорация болса: Юрисдикция шегінде өз қызметін жүзеге асыратын компанияның кез келген қызмет ету жері немесе юрисдикция шегіндегі компанияның кез келген қызмет ету орны.

АСЕ (1) - (3) санаттарына қарай (яғни, жеке тұлғаларға қатысты) адресаттарға қатысты көрсетілген

ережелердің әрекетін белгілейді және мұнда егжей-тегжейлі ережелерге сілтеме жасау қажет.

Егер жауапкердің тұратын жері (орны) белгісіз болса және жоғарыда көрсетілген ережелерге сәйкес оны табу мүмкін болмаса, талап қоюшы жауапкердің тұрып жатқан жерін анықтау үшін ақылға сыйымды шаралар қабылдауы керек.

1.1 Серіктестікке қызмет көрсету (егер шешім қабылданған уақыттан бастап Серіктестік өзгеріп кеткен болса)

Brooks v. AN Brooks & Co (2011) ісінде Судья Дэвид Кук егер фирмада белсенді болған серіктестер талап негіздері туындаған кезде бұл фирма ішінде серіктес ретінде қызметін тоқтатқандығын талап беруші білген болса, серіктестіктің коммерциялық қызметпен айналысатын жерінде оған қарсы талап қою арызын беру мүмкін емес екендігін растаған.

Алайда бұрынғы серіктестердің біреуі қызметкер («кеңесші») ретінде жаңа мәртебеге ие болып, фирмада бұрынғыша жұмыс жасап жатқан еді.

Осы істің фактілері бойынша көрсетілетін қызмет жарамсыздықтан «құтқарылды», себебі хабарландырулар мен шақырулар адресатқа жеткізілді.

1.2 Жауапкермен тағайындалған мекен-жай және хабаландыру мен қызмет көрсетудің келісілген әдістері

Әдетте жауапкер өзінің адвокатын шағымға қатысты барлық құжаттарды және барлық кейінгі құжаттарды алған адам ретінде тағайындайды. Nangle v. Royal Free Hampstead NHS Trust (2002 ж.) істе Апелляциялық сот, кандидатты қамтамасыз ету міндетті болуы керек деп шешті (яғни, субъектінің жеке мәлідемесі туралы мәлімденді), демек жауапкерге (яғни жауапкер арқылы тұлғаға берілетін ескертулер мен шағымдар) қызмет көрсету жарамсыз болып табылады.

Сот бұл нәтижені келесідей негіздеп, тиімділік пен сенімділік тағайындалған адвокаттар арқылы клиенттерді қызмет көрсетуді қолдауды қажетті деп мәлімдеді (яғни, бұл тұлғаның тағайындалған адвокаттары арқылы жасалған хабарландыру мен шақырулары туралы).

Апелляциялық сот талап берушінің АСӨЕ-нің басқада қалауларына сәйкес қателік қайта дұрысталуы мүмкін деген мәлімдемесін жоққа шығарды.

Шағымдар туралы хабарландырудың келісілген әдістері және қызмет көрсетудің келісілген әдістеріне қатысты Ener-G Holdings plc v. Normell (2012) ісі бойынша Апелляциялық сот, тараптар хабарландырудың айрықша нысанын белгілемейтін тұжырымдамасын қабылдағанын қаулы етті. Фактілер туралы айтатын болсақ, онда сот, талап берушінің іс жүзінде жауапкерді альтернативті түрде хабардар еткенін анықтады. Көпшілік «іскерлік ақыл-ойдың» (business common sense) ұғымына негізделген тиісті ереженің либералды түсіндірілуін қолдады.

2. БОЛЖАМДЫ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ

АСӨЕ 7.5 (1)-бабына сәйкес тиісті қадам жасағаннан кейінгі екінші жұмыс күні «болжамды қызмет көрсетуге» қатысты мерзімдер кестесін қамтиды.

АСЕ 7.5 (1)-бабында келесідей көрсетілген:

Егер талап-арыз юрисдикцияда шегінде берілсе, талап қоюшы төменде талап етілетін қадамды талап етілген күннен бастап төрт айдан кейін күнтізбелік таңғы сағат 12: 00-ге дейін таңдалған нақты қызмет көрсету әдісі бойынша аяқтауы тиіс:

1) Қызмет көрсету әдісі: бірінші санаттағы пошта, құжаттарды ортақ пайдалану немесе келесі жұмыс күні жеткізілімді қамтамасыз ететін басқа қызметтер.

Қажетті қадамдар: тиісті тасымалдаушымен қызметті жіберу, тасымалдау немесе жинау;

2) Қызмет көрсету әдісі: құжатты тапсыру немесе оны тиісті жерде қалдыру.

Қажетті қадамдар: құжатты тиісті жерге жеткізу немесе қалдыру;

3) Қызмет көрсету әдісі: 6.5 бабына сәйкес дербес қызмет көрсету.

Қажетті қадамдар: 6.5 (3) бабы ережелерімен талап етілген қажетті қадамды бітіру;

4) Қызмет көрсету әдісі: Факс.

Қажетті қадамдар: факсты жөнелтуді аяқтау;

5) Қызмет көрсету әдісі: Басқада электронды әдіс.

Қажетті қадамдар: Электронды пошта немесе басқа да электронды пошта арқылы тасымалдау.

3. ТАЛАП ҚОЮ АРЫЗЫНА ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУДІҢ МЕРЗІМДЕРІ

Әдетте, талапты қызмет көрсету тапсыру күнінен кейін 4 ай ішінде қамтамасыз етілуі қажет.

Егер шағым юрисдикциядан тыс болса, онда бұл мерзім 6 айды құрайды. Осыған байланысты, АСәЕ-ның 7.5 (2) -бабында анық айтылған: егер шағым юрисдикциядан тыс ұсынылса, талап б-бөліктің IV бөліміне сәйкес берілген күннен бастап 6 ай ішінде берілуі тиіс.

Егер талап «юрисдикциядан тыс қызмет көрсетілмейді» деген ескертпемен қабылданған болса, және бұл талап 4 ай мерзімге берілмеген болса, өтініш берушіге «талап нысанынан тыс қызмет пен юрисдикциядан тыс басқада құжаттар» атты юрисдикция негізінде талап нысанын беруге рұқсат алуға бөгет болмайды.

4. ҮНСІЗ КЕЛІСІМ БОЙЫНША ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ МЕН ТӨРЕЛІК ЕТУ

Godwin (2002) ісінде Лорд-судья Мау белгілеуінше, жауапкер «шартты» күнмен келіспеуін даулап, қызметтің шынымен кеш және уақыттан тыс кезде немесе талап ету нысанын алмағандығын көрсете алады.

Мұндай жағдайларда сот органы сот төрелігін жүзеге асыру үшін жеткілікті өкілеттілікке ие және әдетте өз қарауын, міндеттемені орындамау туралы шешім шыққанға дейін талап арызсы туралы білмейтінін дәлелдеген жауапкердің пайдасына қолданады.

5. ТАЛАПТЫҢ ӨЗГЕШЕЛІКТЕРІНЕ СОҢҒЫ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ

АСЕ шағым (талап) туралы мәліметтер келесіні қамтуы керек деп анықтайды:

- шағым (талап) нысанында құрастырылуы тиіс немесе табысталуы керек;
- АСЕ 2-тармағына сәйкес, талап беруші шағым нысаны табысталғаннан кейін 14 күн ішінде жауапкерге талабын табыстауы қажет.

Талаптың барлық деректемелері талап қоюға белгіленген мерзімнен кешіктірілмей жауап берушіге хабарландырылуы қажет ...

Егер талап беруші (1) (b) -тармаққа сәйкес өз талаптарын талап қою арызынан бөлек талап етсе, ол жауапкерден жауап алынғаннан кейін 7 күн ішінде, талабының көшірмесін қызмет көрсету туралы куәлікпен (яғни, жеткізілуді растайтын құжаттармен) бірге табыстауы қажет.

Тотти v. Сноуден (2002 ж.) ісінде Апелляциялық соттың қаулысы бойынша сот өз қалауы бойынша нақты талаптарды уақтылы қарастырудан босатуға шешім қабылдай алады.

6. СОТ ЮРИСДИКЦИЯСЫНАН ТЫС ЖЕРЛЕРДЕ ПРОЦЕССКЕ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ

Бұл салада негізгі үш мәселе бар:

1. Қай уақытта тарап резидент болып табылмайтын және юрисдикция шегінде жоқ тұлғаға қарсы сотқа жүгінуге құқылы? Бұл жалпы сұраққа жауап беру үшін, АСЕ-да баяндалған түрлі негіздерге сілтеме жасау қажет.

2. Ағылшын соты ағылшын юрисдикциясын мақұлдау туралы шешімге қатысты қолдаушылар туралы талаптың дәлелдерін есепке ала отырып, істі ағылшын өндірісіне қалдырыда ма?

Ағылшын соты жауапкерге тиісті юрисдикция шеңберінде тиісті түрде хабарланған әрекетті тоқтата тұруға құқылы. Орналасу критерийі басқа юрисдикция сот процестеріне неғұрлым қолайлы орын бере алатынына қарай шешіледі. Доктрина юрисдикция шегінен тыс талап қоюға рұқсат беру туралы шешім қабылдағанда да қолданылады. Тиісті шет мемлекет Брюссельдің немесе Луганодағы юрисдикциондық режимдердің қатысушысы болған кезде «forum non conveniens» доктринасы қолданылмайды.

3. Англия соттары юрисдикция туралы келісімдерді бұза отырып, басталған немесе басталуы мүмкін шетелдік соттағы жауапкерге азаматтық іс қозғауға тыйым салу туралы бұйрық («талап қоюға қарсы» соттың тыйым салуы) шығарады ма?

7. СОТ ЮРИСДИКЦИЯСЫНАН ТЫС ЖЕРЛЕРДЕ ПРОЦЕССКЕ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ӘДІСТЕРІ

АСЕ шетелде қызмет көрсетілу негізін құрады:

1. Біріккен Корольдіктің юрисдикциясынан тыс талап немесе басқа да құжаттарды беру тәсілдері;
2. Егер (тарап) Біріккен Корольдіктен талап немесе басқа құжатты (тараптарға) ұсынғысы келсе, ол оны АСЕ 6.41 тармағында қарастырылған кез келген әдіс арқылы жүзеге асыра алады (Қызмет көрсету шарттарына сәйкес);
3. 6.42 ережесі шетелдік үкіметтер, Ұлыбританияның сот және консулдық органдары арқылы қызмет көрсетуге арналған;
4. 6.44 ережесі өтініш немесе өзге де мәртебелік құжаттарды қамтиды;
5. Азаматтық іс жүргізу туралы 1954 жылғы Гаага конвенциясымен немесе басқа шартпен рұқсат етілген кез келген әдіс қолданылуы мүмкін;
6. Тарапқа қызмет көрсетуге тиісті елдің заңнамасымен рұқсат етілген кез келген басқа да әдіс қолданылуы мүмкін.

8. ЕО-ТА ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУДІҢ ЕРЕЖЕЛЕРІ

2001 жылғы 31 мамырдан бастап ЕО Кеңесінің Ережесі азаматтық іс жүргізу мәселелерінде өзара көмек сұрақтарын және ЕО мүше елдерінің юрисдикциясындағы әр түрлі құжаттарды (соттық және соттан тыс) реттейді.

Мүше мемлекеттер мемлекеттік қызметшілерді «жіберуші» және «алушы» агенттері ретінде тағайындауға міндетті. Қабылдаушы агенттер құжаттарды тапсыруға немесе оларды жеткізуді ұйымдастыруға міндетті. Мүше мемлекеттер ЕО сервистік комитетімен салыстыру және «нұсқаулық» түрінде шығару мақсатында осы ережелерге сәйкес қызмет көрсетуге байланысты ақпаратты беруі қажет.

Ереже «азаматтық және коммерциялық» мәселелерге қолданылады.

Мүше мемлекеттер арасындағы қызметтерге келсек, ол 1965 жылғы Гаага конвенциясын қоса алғанда, мүше мемлекеттер жасасқан кез келген басқа келісімдерді немесе уағдаластықтарды ауыстырды.

Құжаттарды беру қызметіне қатысты Ереже тетігін пайдаланудың орнына, тұлға дипломатиялық немесе консулдық қызмет, пошта қызметі немесе «тікелей қызмет» арқылы «сот органдары, лауазымды тұлғалары немесе мүше-мемлекеттің басқа да құзыретті тұлғалары» құралын пайдалана алады.

9. 1965 ЖЫЛҒЫ АЗАМАТТЫҚ НЕМЕСЕ САУДА ІСТЕРІ БОЙЫНША ШЕТЕЛДЕ СОТТЫҚ ЖӘНЕ СОТТАН ТЫС ҚҰЖАТТАРДЫ ТАБЫСТАУ ТУРАЛЫ ГААГА КОНВЕНЦИЯСЫ

Шетелде азаматтық немесе сауда істер бойынша соттық және соттан тыс құжаттарды беру туралы конвенция (Гаага, 1965 жыл 15 қараша) көптеген юрисдикциялардың арасында «азаматтық және коммерциялық мәселелер бойынша» соттық және басқа құжаттарды беру процесіне қызмет ететін өзара схеманы қарастырады.

Гаага конвенциясы әрбір уағдаласушы мемлекеттен құжаттарды тапсыру кезінде соттар немесе басқа құзыретті органдар көмек сұрауға болатын орталық органды тағайындауды талап етеді.

Алайда, ЕО-ға мүше мемлекеттер арасындағы құқықтық көмекке қатысты 2001 жылғы 31 мамырдан бастап Гаага конвенциясы жоғарыда аталған Еуропалық Одақтың Қызмет Ережелерімен ауыстырылды.

Егер Біріккен Корольдік ЕО құрамынан шығып кететін болса, ол ЕО мүше елдерімен тиісті қатынастарын осы Конвенция негізінде құратын болады.

Қазақстан 2015 жылдан бері осы Конвенцияның қатысушысы екенін атап өтуге болады.

10. ТИІСТІ ТРЕК (РӘСІМ) БОЙЫНША ІСТЕРДІ ҮЛЕСТІРУ

АСӨЕ-ға сәйкес (1998 ж.) бірінші сатыдағы соттар (графтық сот) немесе Сот әділдігінің Үлкен сотымен және түрлі процедуралар жүйесі («track» деген ұғыммен белгілі) арасындағы істерді бөлу юрисдикционалды пропорционалдылық принципіне негізделеді: бұл сот үдерісі даудың өлшемі мен сипатына қарай бөлінуі қажет.

Соттардың әртүрлі түрлерімен олардың мәніне немесе маңыздылығына сәйкес бөлу туралы ой, АСӨЕ

жүйесінде жаңалық болмады.

Бірінші инстанциядағы графтық сотының және Үлкен сотының дуализмі XIX ғасырға дейін сақталып отыр.

Аймақтық сот жүйесінде 1960 - 1970 жылдары шағын талап қою рәсімі енгізілді. Алайда, АСӨЕ жүйесі (1998 ж.) пропорционалды бөлу тұжырымдамасын жасап бітірді (бірақ АСӨЕ жүйесі графтық сот пен Төрелік сотты бірінші инстанциядағы бір сотқа біріктіре алмады).

Үш бағыт (трек) бар (істі қарастыруға болатын бірінші инстанция шеңберіндегі рәсімнің типтері):

- тез жол;
- шағын талаптар юрисдикциясы;
- мультитрек.

Үлкен соттағы сот талқылауы тек мульти-трекке ғана қатысты. Бірінші инстанциясының төменгі юрисдикциясы болып табылатын, графтық соттар рәсімнің барлық үш түріменде айналысады.

Бірнеше жылдар бойы шағын талаптардың «қаржылық тобы», 5000 фунт стерлингтен (1000 фунт стерлинг шекті көлеміндегі жаракат пен тұрғын үйді жөндеумен байланысты өзгерістер орын алған жоқ) аспайтын істерді қарастырмайды).

Алайда 2013 жылдың 1 сәуірінен бастап жоғарғы шек 5 000-нан 10 000 фунтов стерлингке дейін көтерілген болатын (шектеу көлем 1000 фунт стерлингте жаракат пен тұрғын үйді жөндеумен байланысты өзгерістер орын алған жоқ)

Шағын талаптарға қатысты юрисдикцияның үстіне, бірінші инстанциядағы сот процесінің екінші деңгейі - «жеделдетілген шолу», яғни 25 000 фунттан аспайтын талаптарға қатысты (2009 жылғы 5 сәуірден кейін басталған талаптар үшін).

Әділет министрлігі 2012 жылғы ақпанда қазіргі шектеулерден 25 000 фунтқа дейін ұлғайтуды жоспарламауды шешті, бұл кеңесшілердің пікірлері наразылықтардың кез-келген бағасының артуына байланысты бөлінді.

Бірінші инстанция жүйесінің жоғарғы жағында, үшінші деңгейде барлық басқа әрекеттермен айналысатын әмбебап «мульти трек» орналасқан. Жоғары сот 50 мың £ кем емес мәселелерді шешпеуге тырысады (Әділет министрлігі 2012 жылғы ақпанда 25 000-нан 100 000 фунт стерлингке дейін жаракатсыз шығындарды азайту туралы минималды талап қою ұсынысты жариялады). Осыны ескере отырып, аудандық соттар (округтік соттар) мен Жоғары сот қазіргі уақытта көптеген жолдардағы істердің ауыртпалығын таратады.

Азаматтық істердің бұл қаржылық топтары бірінші инстанциядағы рәсімдердің әртүрлі деңгейлерінде (нақты істің нақты жағдайына байланысты) оларды қайта бөлуге жағдай жасайды.

Осылайша, қанша сомаға қарамастан, мульти-трек келесі сұрақтарға дұрыс орын болуы мүмкін:

- арнайы қоғамдық маңызы бар істер немесе бүкіл сот жүйесінің үлгісі бола алады;
- ауызша дәлелдер кең деңгейде болып, қарастырылуы мүмкін немесе құжаттық материалдардың үлкен мөлшері бар болған жағдайда;
- сот ісі бір күннен артық созылған жағдайда.

2013 жылғы 1 сәуірден бастап қайта қаралған үйлестіру жүйесі жүзеге асырылуда. Бөлінуге арналған сауалнамалар (Allocation Questionnaires) анықтама сауалнамаларына (Directions Questionnaires) ауыстырылды.

Олардың біреуі келесідей істерге қатысты қолданылады:

Allocation Questionnaires — шағын талаптарды анықтау сәттері үшін істі уақытша үйлестіру

Directions Questionnaires — тез және көп арналы өңдеуге үйлестірілуі мүмкін сәттер үшін.

Қорғауды алғаннан кейін, сот шағымның құнын ескере отырып, үйлестіру туралы алдын-ала шешім қабылдайды. Сот тараптарға хабарландыру жіберіп, олардың әрқайсысы бағыт бойынша сауалнаманы толтыруды талап етеді.

Барлық тараптар хабарландыруда қажетті нұсқаулар мен басқа да құжаттар бойынша толтырылған сауалнаманың көшірмесін ұсынуға міндетті.

Тараптарға құжаттарды тапсыру туралы хабарламаны алған күнінен бастап, кем дегенде, 28 күн,

кішігірім талаптарға 14 күн беріледі.

Бұл мерзімнің орындалмауы үшін тағайындалған ақшалай талаптарды (және басқа да талаптарға ұқсас бақылау) алып тастау үшін белгілі жағдайлар бар.

Егер іс жылдам немесе көп арналы тәртіп ретінде жіктелсе, тараптар ұсынылған немесе келісілген нұсқауларды (АСӨЕ-дегі 28-бөлімде жазылған нұсқаулықтарды қабылдаған кезде, қабылданған стандарттар мен модельдік бағыттар көп арналы деңгейде онлайн режимінде қабылдануы мүмкін) қабылдау керек.

Пайдаланылған және ұсынылатын әдебиеттер:

1. Кудрявцева Е.В. Гражданское судопроизводство Англии. - М.: Издательский дом «Городец», 2008.
2. Эндрюс Н. Система гражданского процесса Англии: судебное разбирательство, медиация и арбитраж / Пер. с англ.; Под ред. Р.М. Ходыкина. М.: Инфотропик Медиа, 2012. – 544 с.
3. Andrews N. Andrews on Civil Processes. Vol. I. Intersentia, 2013.